

Bilješke:

¹ *Mediterranean Historical Review*, London, 7/1 (1992): 105-108.

² Sergio Anselmi. *Italia felix*. Ancona.

³ S. Anselmi ne kaže sasvim jasno u koji su talijanski grad došla ta dva Židova (in una città di mare e di fiume).

⁴ Autor objašnjava čitatelju bitne židovske izraze poput *aschenazi*, *goim*, *kohen*, *seder di pesah*, *sefardita*.

Bariša Krekić, *Dubrovnik: a Mediterranean Urban Society, 1300-1600* / Variorum Collected Studies Series, CS581/. Aldershot-Brookfield: Variorum, 1997, XVIII + 360 str.

U prestižnoj seriji *Variorum*, u kojoj se objavljuju pretisci sabranih radova vrhunskih svjetskih povjesničara, nedavno je tiskana knjiga Bariše Krekića, emeritusa Sveučilišta u Kaliforniji (UCLA), *Dubrovnik: a Mediterranean Urban Society, 1300-1600*. Krekić je kod istog izdavača još 1980. objavio *Dubrovnik, Italy, and the Balkans in the Late Middle Ages*, u kojoj su bili sabrani njegovi radovi objavljeni šezdesetih i sedamdesetih godina. U novoj zbirci predstavljen je pak izbor iz Krekićeve produkcije u posljednjih petnaestak godina, tematski vezan za Dubrovnik.

Od sedamnaest sabranih članaka, jedanaest ih je na engleskome (od toga četiri za ovu svrhu posebno prevedena i dopunjena referencama), četiri na francuskome te dva na talijanskome. Članci su bili objavljeni u značajnim svjetskim časopisima i zbornicima radova, a dva su prenesena iz *Anala Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*. Autor je uvodno donio koristan pregled najznačajnije literature o dubrovačkim temama, objavljene 1971.-1996. Knjiga je opremljena kvalitetnim indeksom osobnih i zemljopisnih imena, koji olakšava brzi uvid u izdvojena pitanja.

Kao što je spomenuto, radovi su već bili objavljeni, pa time i poznati užim znanstvenim krugovima, no ovim izdanjem oni postaju lako dostupni u svim boljim svjetskim knjižnicama. Osim toga, osnovne crte i ključni elementi Krekićevog opusa u koncentriranome se slijedu istaknutije ocrtavaju, pa time i dobivaju novu konzistenciju.

Okvirna tema prvog dijela knjige unutarnji je život Dubrovnik (Dubrovnik's *Internal Life*), dok je drugi objedinjen naslovom "Dubrovnik i mediteranski svijet" (*Dubrovnik and the Mediterranean World*).

Rasprave koje otvaraju zbornik posvećene su pitanju ekonomskog i političkog uzdizanja patricijata u Dubrovniku i dalmatinskim gradovima. U radu "Influence politique et pouvoir économique à Dubrovnik (Raguse) du XIIIe au XVIe siècle" (I) autor osebujnom metodologijom nastoji "izmjeriti" gospodarsku snagu i političku moć dubrovačkih patricijskih obitelji. Pri tome konstatira da se spomenute dvije jezgre djelomice podudaraju, a da je u cijelom tom razdoblju političko odlučivanje koncentrirano u sedam obitelji. Tražeći uzroke spomenutim trendovima, autor zahvaća i šira pitanja strukture dubrovačkog društva od XIII. do XVI. stoljeća.

Članak "Developed Autonomy: the Patricians in Dubrovnik and Dalmatian Cities" (II) postavljen je komparativno. Koristeći rezultate vlastitih istraživanja i historiografske prinoše, Krekić propituje stupanj autonomije i snagu patricijata (kao njezinog političkog nositelja) u Dubrovniku i dalmatinskim gradovima. Razlike koje postoje na raznim planovima (od geopolitičkog položaja do političke povijesti) odražavaju se i na proces formiranja i uspona patricijskog sloja, na njegovu unutarnju stabilnost, gospodarsku i političku moć, pa onda i na stupanj autonomije koju neka zajednica uspijeva polučiti. Raščlanivši sastavnice autonomije i ispitavši zatim njihovo (ne)postojanje, Krekić zaključuje da je Dubrovnik krenuo putem samostalnog razvitka već u XII. st., a potpunu autonomiju ostvario nakon 1358., dok su u drugim dalmatinskim

gradovima postojali samo neki od njezinih atributa.

Nakon što je prikazao podrijetlo i moć patricijske obitelji Basilio na prijelazu iz XIV. u XV. stoljeće, u radu "Ser Basilius de Basilio - a less than Commendable Ragusan Patrician (1361?-1413)" (III) Krekić rekonstruira životopis vlastelina čije je ponašanje bilo daleko od uzornog. Ocrtavajući njegov karakter u kontrapunktu s karakterom bratića Frana i vješto koristeći različite arhivske izvore, autor nam predstavlja pustopašnog pojedinca koji traži i stvara incidentne situacije. Galeriji likova dubrovačkih patricija, u kojoj su uglavnom bili predstavljeni oni najodličniji, valja bez suzestazanja pridružiti i one "tamnijega obraza". Odabravši i precizno oslikavši jedan takav lik, Krekićev prilog "trese" jednim od vrlo snažnih elemenata "mita o dubrovačkom patricijatu".

Člankom "L'abolition de l' esclavage à Dubrovnik (Raguse) au XVe siècle - mythe ou réalité?" (IV) Krekić se sukobljuje s drugim mitom korištenim u dubrovačkoj historiografiji - navodnim ukidanjem ropstva 1416. godine. Autor spomenuti podatak ispituje na nekoliko razina: umjesnom kritičkom analizom preambule i samog teksta zakonske odredbe, praćenjem mladih propisa iz XV. st. koji dodiruju srodna pitanja, te napokon primjerima o zaslužnjivanjima i sudbini robova iz arhivske građe. Krekićeva se analiza može metodološki preporučiti, jer upozorava kako se prošlost ne može valjano rekonstruirati iz samog zakonskog slova, već je treba zahvatiti gustom mrežom istraživačkih metoda i izvora.

U prilogu "Images of Urban Life: Contributions to the Study of Daily Life in Dubrovnik at the Time of Humanism and the Renaissance" (V), autor prikazuje nekoliko ključnih elemenata društvene stvarnosti: odnos prema siromasima, djeci i starijima, plaćanje radnika, te teškoće u radu državnog aparata. U svakome od tih segmenata Krekić vješto kombinira podatke iz propisa i teoretskih razmatranja, ali i oporuka i sudskih sporova. Mozaičnim odabirom tema i njihovim osvjetljavanjem iz više kutova nudi plastičnu

sliku dubrovačke svakodnevice u XV. i XVI. stoljeću.

Članak "Dubrovnik's Struggle against Fires (13th to 15th Centuries)" (VI) analizira sustavne mjere protiv požara, od onih uvrštenih u Statut još 1272., preko onih potaknutih velikim stradanjem 1296., do kompleksnih propisa s početka XV. st. o postupnoj zamjeni drvenih kuća kamenima. Autor koristi vijesti iz kronika i dokumenata o haranju ognja gradom i posljedicama eksplozija baruta u Dvoru. No, klasičnu temu, najavljenom naslovom, Krekić proširuje na složeni odnos Grada prema vatri, ispitujući propise o zapretanju ognjišta i mjere za gašenje, pravnu zaštitu susjeda od "štetnih imisija" dima, kolektivnu odgovornost za požarišta na izvangradskom teritoriju, ali i sustav dojavnih vatri važnih za pravovremenu obranu.

U radu "Abominandum Crimen: Punishment of Homosexuals in Renaissance Dubrovnik" (VII) Krekić je dodirnuo temu odnosa dubrovačkog društva prema homoseksualcima u kasnom srednjem vijeku i ranom modernom razdoblju. Premda nije našao druge potvrde u arhivskim izvorima, autor konstatira da i samo višekratno ponavljanje kaznenih odredbi iz 1474. govori o razlozima za brigu dubrovačkih vlasti da pojava, koja je uzela maha u gradovima Apeninskog poluotoka (posebice Firenza, Venezia), ne uhvati korijena u njihovoj sredini.

Rasprava "The Attitude of Fifteenth-Century Ragusans towards Literacy" (VIII) okrenuta je pitanju pismenosti. Krekić prikazuje kako se u srednjovjekovnom Dubrovniku formirao školski sustav, razmatra prirodu i ulogu nabavljenih knjiga (vjerske i stručne literature, ali i filozofskih i književnih djela), ukazuje na primjere izrade prijepisa, a posebno se zadržava na Gazulićevoj oporučnoj raspoložbi knjigama koja se može smatrati začetkom prve javne knjižnice. Autor daje riječ onovremenim zagovornicima opismenjanja i školovanja (De Diversis, Kotruljić), a analizira i odredbe dubrovačkih vlasti da nepismeni patriciji ne mogu ući u Veliko vijeće,

tj. da nemaju pristupa političkom odlučivanju.

U radu pod naslovom "Miscellanea from the Cultural Life of Renaissance Dubrovnik" (IX) Krekić preuzima neke od motiva dodirnutih u prethodnom članku, dodajući im nove i pomičući naglasak na šira pitanja naobrazbe, "kulturnu politiku" te ulogu službenih knjiga u državnoj administraciji. Autor niže primjere u kojima je u renesansnom razdoblju država podupirala školovanje patricijske mladeži (ali i ponekog neplemića koji se pripremao za službu u državnim uredima) na stranim sveučilištima. Knjige koje su u Dubrovnik stizale raznim kanalima oporučivale su se, kupovale, posuđivale i zalagale kao predmet vrijedan u doslovnom ili prenesenom smislu. Izbor naslova pokazuje prisutnost klasične i stručne literature. Školovani ljudi i knjige kao prijenosnici znanja i ideja, koji su tema spomenutog rada, bitni su za razumijevanje kasno-srednjovjekovnog i renesansnog Dubrovnika.

Članak "Gli ebrei a Ragusa nel Cinquecento" (X) počinje prikazom najstarijih vijesti o kontaktima dubrovačke sredine sa Židovima, o prvim stalnim nastanjenicima i njihovom boravištu na Pločama. Autor se zatim usmjerava na prijelaz XV. u XVI. stoljeće, dakle, na razdoblje kada se jedan migracioni krak sefarda iz Španjolske i Portugala protegnuo Sredozemljem sve do Dubrovnika. Službena politika prema doseljenicima bila je ambivalentna i promjenjiva - u rasponu od izolacije ili čak zabrane nastanjanja do tolerancije - a na njezin trenutni pravac utjecali su i prepoznata korist zajednice, ali i strah od gospodarske konkurencije, kao i odraz stavova katoličke crkve. Isječak iz višestoljetne prošlosti Židova u Dubrovniku prikazan je dinamično i slojevito.

U duljem radu "Venetians in Dubrovnik (Ragusa) and Ragusans in Venice as Real Estate Owners in the Fourteenth Century" (XI) autor prati odnose Dubrovnika i Venecije u prijelomnom stoljeću kroz segment vlasničkih prava. Krekićeve analize iznose na vidjelo bitne razlike u dinamici i opsegu takvih stvarnopravnih odnosa, te u načinu stjecanja

vlasništva. Mlečani su do nekretnina u Dubrovniku često dolazili temeljem vjerovničkih prava i hipoteke, vlasništvo su zadržavali do namire, a broj takvih slučajeva je bio znan, s padom u šezdesetim godinama. Načini dubrovačkih stjecanja u Veneciji bili su "klasičniji" (kupnja, miraz, nasljeđivanje), a nekretnina je ostajala trajnije u vlasništvu pojedinca odnosno obitelji. Kroz primjere se vidi da su u velikoj većini svih slučajeva vlasnici bili patriciji, a među dubrovačkim vlasnicima u Veneciji u XIV. st. osobito su se istaknuli rodovi Gozze i Bona, te Filipa Menze, osebujni ženski lik u dubrovačkim poduzetničkim krugovima. Posebna je vrijednost rada u tome što autor, usmjerivši se na pravnu i gospodarsku pojavu, relativizira važnost političkih odnosa. Spomenuti kontakti i poslovni tijekovi odolijevaju, naime, prijelomnim povijesnim zbivanjima sredinom XIV. st. i prestanku mletačkog vrhovništva nad Dubrovnikom.

Otvarajući niz priloga o dubrovačkom pomorstvu, rad "Le rôles de Dubrovnik (Raguse) dans la navigation des 'mudae' vénitienes au XVe siècle" (XII) razmatra na koji je način Dubrovnik bio upleten u plovidbu mletačkih konvoja Jadranom u XIV. stoljeću. Na pomorskom pravcu prema Levantu Dubrovnik je bio postaja za opskrbu, zamjenu posade i popravke. Iz tih je razloga Venecija forsirala one aktivnosti koje su tome pogodovale (na pr. proširenje arsenala 1329.), nastojeći istovremeno onemogućiti nastojanja dubrovačkih trgovaca da se pridruže mletačkim konvojima i uključe u unosne plovidbene pothvate.

U članku "La navigation ragusaine entre Venise et la Méditerranée orientale aux XIVe et XVe siècles" (XIII) Krekić ocrtava kako su se politička zbivanja na Jadranu i u unutrašnjosti Balkana odrazila na dubrovačku gospodarsku orijentaciju. Dok je za dubrovački ekonomski uspon do sredine XIV. st. bila bitna kopnena trgovina zemljama zaleđa, nakon toga dolazi do znatnijeg preusmjeravanja na pomorsku trgovinu, posebice s Istočnim Sredozemljem. Stotinu godina kasnije, i opet na gospodarske pretpostavke utječu politički

čimbenici, među kojima je najvažnije širenje Osmanskog Carstva prema Zapadu. No, iz Krekićevih analiza slijedi da se, pod utjecajem prijelomnih političkih događanja kakva su bila ona sredinom XIV. i sredinom XV. stoljeća, gospodarski tijekom donekle prilagođavaju i preusmjeravaju, no ne poznaju pravih zastoja.

Dubrovačkoj luci posvećen je rad "Le port de Dubrovnik (Raguse), entreprise d'État, plaque tournante du commerce de la ville (XIIIe-XVIe siècle)" (XIV). Premda prirodni uvjeti nisu bili besprijeekorni, autor prikazuje kako se, zahvaljujući sustavnim mjerama i promišljenoj politici dubrovačkih vlasti, stvaraju tehničke, organizacione i financijske pretpostavke za razvitak dubrovačke luke (utvrda Sv. Ivan, lanac koji zatvara luku, lukobran Kaše, širenje Arsenala, zatvaranje vrata za komunikaciju s gradom iz sigurnosnih razloga, mogućnosti izvanredno brze opreme brodova u slučaju nužde itd.).

U ovom "pomorskom" bloku posljednji je rad "Ragusa (Dubrovnik) e il mare: aspetti e problemi (XIV-XVI secolo)" (XV). Krekić donosi pregled svjedočanstava o dubrovačkom pomorstvu, počevši od ugovora s gradovima Sredozemnog priobalja i statutarних odredbi. Autor iznosi niz argumenata zašto razdoblje 1540.-1585. treba smatrati vrhuncom dubrovačke pomorske trgovine: širenje radiusa na Atlantik (Engleska), korištenje većih brodova, reguliranje službe pomoraca, razvitak pomorskog osiguranja. No, izmijenjene prilike na Mediteranu te opadanje snage Osmanskoga Carstva kao "velike sile", koja je za Dubrovnik bitna ne samo u političkom smislu nego i kao ogromno i otvoreno tržište, izazvalo je negativni trend, sve do kasne konjunktore pred sam pad Republike.

Članak "Death in Crete: A Ragusan Will from 1475 and its Aftermath" (XVI) temeljen je na analizi oporuke dubrovačkog trgovca Antuna Bratosalića i drugih pratećih dokumenata. Sporovi koji su se vodili o ostavini otkrivaju smjerove ulaganja pomorskog kapitala i omogućuju autoru da rekonstruira Bratosalićeve trgovačke veze i poslovne pothvate

između Firenze, Dubrovnika i Crnog mora. Pokazalo se da spomenuta oporuka, u kojoj ostavitelj po tadašnjem običaju namjenjuje određene iznose u pobožne svrhe, može pomoći u rasvjetljavanju crkvene situacije na Kreti i ubikaciji crkvenih građevina. Potonji primjer iznova ukazuje na potencijalnu vrijednost podataka iz Dubrovačkog arhiva za proučavanje povijesti Mediterana.

U radu "Dubrovnik as a Pole of Attraction and a Point of Transition for the Hinterland Population in the Late Middle Ages" (XVII) prikazuje se kompleksna situacija Dubrovnika kao privlačne destinacije i čvorišta na migracionim pravcima potkraj srednjeg vijeka. Pritisak siromašnih slojeva iz zaleđa djelomice je nalazio ventil u dubrovačkim potrebama za radnom snagom, a dijelom se ondje zadržavao samo u tranzitu za talijanska područja. Dubrovačka zajednica nije mogla apsorbirati veći broj doseljenika, te ih je nastojala protjerati odnosno prebaciti u Pulju. Dubrovačka "imigraciona politika", kako je ocrtava Krekić, nije jednoznačna i nepromjenjiva, već ovisi o procjeni vlastitih potreba i mogućnosti.

U posljednjem članku "On the Latino-Slavic Cultural Symbiosis in Late Medieval and Renaissance Dalmatia and Dubrovnik" (XVIII) autor ulazi u vrlo kompleksno pitanje latinsko-slavenske simbioze na istočno-jadranskom području. Prikazavši ukratko općenite trendove, Krekić se zadržava na dubrovačkim prilikama. Kroz niz jezičnih i kulturnih fenomena (toponimi, onomastički fond, uredovni jezici, citati u dokumentima, recepcija putem knjiga i stranih stručnjaka itd.), autor prati kako se u jezičnoj i govornoj praksi XIV. i XV. st. prepleću i nadopunjuju četiri jezična idioma: latinski, dalmatski (tj. raguzejski), talijanski i "slavenski".

Vrijednost radova nekog povjesničara ogleda se u historiografiji, u pravilu, tek na dulji rok i na nekoliko razina: utvrđene se činjenice koriste i uklapaju u druge radove, polemizira se s ponuđenim zaključcima i interpretacijom, slijede se isti ili otvaraju novi istraživački pravci. Krekićev je opus znanstve-

no vrijedan i inspirativan na sva tri nivoa. Prikupljanje obavijesti iz izvora temeljito je i pouzdano (premda će povjesničar koji se bavi dubrovačkim temama ponekad, primjerice kod radova pod VIII i IX, zažaliti što izvod nije cjelovitiji, odnosno što autor izostavlja imena). Autorovi su stavovi jasno formulirani a znanstvena poanta dorečena; njegove su teze time otvorene prema raspravi, u kojoj je, uostalom, već bilo pohvalnih, ali i kritičkih tonova. Naposljetku, Krekićevi su članci nesumnjivo osvježili dubrovačku historiografiju: nametnuli joj nove teme (i time približili svjetskim trendovima), unijeli moderniju mozaičnu strukturu, usmjerili istraživanja prema zapostavljenim serijama Dubrovačkog arhiva (na pr. sudskoj građi), sustavno predstavljali dubrovačku povijest na međunarodnoj znanstvenoj sceni. Njihovo sabrano predstavljanje omogućit će inozemnu recepciju onih radova koji su sada prvi puta prevedeni, ali zasigurno i potaknuti nove rasprave u domaćoj historiografiji.

Nella Lonza

Vladimir Stipetić, Mladen Habek i Miroslav Buzadžić, Benedikt Kotruljević (Benedetto Cotrugli) of Dubrovnik on Double-Entry Book-keeping in the year 1458 - Before L. Pacioli. Paris: Hrvatski računovoda, 1997., 53 str.

Godinu dana nakon održavanja međunarodnog znanstvenog skupa o Benediktu Kotruljeviću u Dubrovniku, i tim povodom tiskanog zbornika, grupa autora objavila je na engleskom jeziku rad *Benedikt Kotruljević i dvostavno knjigovodstvo godine 1458. - prije Luce Paciolija*, s kojim je sudjelovala na Osmom svjetskom kongresu Međunarodne udruge za obrazovanje i istraživanje u računovodstvu, održanom u Parizu od 23. do 25. listopada 1997. godine. Ovaj rad nastao je s ciljem osvjeltjavanja nemjerljivog doprino-

sa Dubrovčanina Benedikta Kotruljevića razvoju ekonomske misli kao prvog pisca teorije dvostavnog knjigovodstva u svijetu.

Uvodni dio rada osvrće se na društvene i ekonomske prilike koje su vladale u Dubrovniku XV. stoljeća. Dubrovnik Kotruljevićeva vremena bio je moćan trgovački i pomorski grad-država s razvijenim administrativnim aparatom, statutom i sofisticiranim upravljanjem državnim financijama. U takvom Dubrovniku odrastao je Benedikt Kotruljević, sin trgovca, koji se uz oca učio umijeću i spretnosti trgovačkog zanata. Trgovački kao i diplomatski poslanički poslovi vodili su ga diljem Europe. Autori nadalje pristupaju kraćoj raščlambi Kotruljevićevog znanstvenog rada s osvrtom na osnovne ekonomske postulate elaborirane u njegovom djelu *Knjiga o umijeću trgovanja*. Posebnu pozornost autori poklanjaju računovodstvu i njegovom mjestu u Kotruljevićevom djelu i to u svjetlu novopronađenog najstarijeg rukopisa Kotruljevićevog traktata o trgovini. Najnovija istraživanja pokazuju da Kotruljeviću nedvojbeno pripada zasluga što je prvi teorijski razradio dvostavno knjigovodstvo i uvidio njegovu nužnost i dalekosežni značaj. Rad je popraćen izborom iz literature, a uz potrebne napomene donesen je izvorni tekst XIII. poglavlja Kotruljevićevog najstarijeg rukopisa »O urednom vođenju poslovnih knjiga u trgovini.«, kao i engleski prijevod.

Vesna Baće

Žarko Muljačić, Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765-1791). Split: Književni krug, 1996., 190 str.

Alberto Fortis (1741-1803), talijanski prirodoslovac, književnik i polihistor bio je, kao navjestitelj i pronositelj novih ideja 18. stoljeća, izuzetno popularan i poznat u Europi svoga doba, koju je proputovao od Švicarske